

У п'есах Фёдара Палачаніна таксама падаюцца думкі адзінокіх людзей, апісваецца іх побыт, цяжкае існаванне. Гераіня драмы «Спытай сваё сэрца» прызнаецца: «Адзінота праклятая... Не атрымалася ні кар'еры, ні сям'і. А так хацелася б, каб і ў мяне было ўсё, як у людзей» [3, 105–106]. Адчуваецца горыч, крыўда на сябе, вялікія душэўныя пакуты жанчыны.

Такім чынам, драматургі віцебскага рэгіёна засяроджваюць сваю ўвагу на тым, што ў сям'і павінны прысутнічаць каханне, узаемапавага і ўзаемаразуменне, уменне выслухаць роднага чалавека. Пры адсутнасці пералічаных якасцяў развальваюцца сем'і, абвастраюцца канфлікты паміж бацькамі і дзецьмі, мужам і жонкай. Аўтары сцвярджаюць, што ў дадзенай ячэйцы грамадства рэалізуецца працяг роду, арганізуецца правядзенне вольнага часу.

ЛІТАРАТУРА

1. Матукоўскі, М. Мудрамер: Выбраныя п'есы / М. Матукоўскі. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1989. – 344 с.
2. Сауліч, У. Халімон камандуе парадом: П'есы / У. Сауліч. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1993. – 142 с.
3. Палачанін, Ф. Не свая віна: П'есы / Ф. Палачанін. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2003. – 148 с.

МАРФАНАЛАГІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ СЛОВАЎТВАРЭННЯ АДСУБСТАНТЫЎНЫХ НАЗВАЎ АСОБЫ СА ЗНАЧЭННЕМ 'ЖЫХАР' У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Н.К. Архіпава
Віцебск, ВДУ

У артыкуле разглядаюцца аспекты словаўтварэння адназоўнікавых назваў асобы паводле месцапражывання ці месцазнаходжання. Матэрыялам для даследавання паслужылі матываваныя назоўнікі адназоўнікавага ўтварэння са значэннем 'жыхар' і 'жыхарка', атрыманыя шляхам суцэльнай выбаркі з Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы [3] і Беларуска-рускага слоўніка [1] (далей ТСБМ і БРС). У ТСБМ і БРС зафіксавана каля сямісот трыццаці адназоўнікавых назваў асобы па адносінах да тэрыторыі, месцазнаходжання, месцапражывання.

У адназоўнікавых субстантываў са значэннем 'жыхар' і 'жыхарка' далучэнне словаўтваральных афіксаў да матывавальнай асновы выклікае пэўныя марфаналагічныя змены ўтваральнай асновы. Намі выяўлены наступныя: 1) **змена месца націску** (*Азія*→*азіят*, *армянін*→*армянка* (адначасова чаргаванне зычнай у сярэдзіне асновы і ўсячэнне асновы), *Аўстралія*→*аўстраліец*, *Балівія*→*балівіец*, *баск*→*басконка*, *грамадзяне*→*грамадзянін*, *грамадзянін*→*суграмадзянін*, *індыец*→*індыянка* (адначасова ўсячэнне асновы), *карэец*→*карэянка* (адначасова ўсячэнне асновы), *кітаец*→*кітаянка* (адначасова ўсячэнне асновы), *лес*→*лесавік*, *Сібір*→*сібірак*, *славяне*→*славянін*, *стэп*→*стэпавік*, *угандзец*→*угандыйка* (адначасова чаргаванне зычнай у сярэдзіне асновы), *чукча*→*чукчанка*, *Ява*→*яванец* і інш.); 2) **чаргаванне фанем у сярэдзіне ўтваральнай асновы**: а) галосных (*Арменія*→*армянін* (адначасова мена месца націску), *Боснія*→*басніец* (адначасова мена месца націску), *вёска*→*вясковец* (адначасова мена месца націску), *горац*→*гаранка* (адначасова мена месца націску і ўсячэнне асновы), *грэк*→*грачанка* (адначасова мена месца націску, чаргаванне зычнага ў фіналі асновы і ўсячэнне

асновы), *Еўропа*→*еўрапеец* (адначасова мена месца націску і чаргаванне зычнага ў фіналі асновы), *Камбоджа*→*камбаджыец* (адначасова мена месца націску), (*Конга*→*кангалезец* (адначасова мена месца націску), *Малдова*→*малдаванін* (адначасова мена месца націску), *Марока*→*мараканец* (адначасова мена месца націску), *пансіён*→*пансіянер* (адначасова мена месца націску і чаргаванне зычнага ў фіналі асновы), *селянін*→*сялянка* (адначасова мена месца націску, чаргаванне зычнай у сярэдзіне асновы і ўсячэнне асновы) *Тонга*→*танганец* (адначасова мена месца націску) і інш.). Вакалічныя чаргаванні, якія залежаць ад месца націску рэалізуюцца праз два тыпы і адну альтэрнацыю ў кожным тыпе: <о ~ а>, <е ~ а>; б) галоснай з нулём гука (*венгр*→*венгерка* (адначасова мена месца націску), *Літва*→*літовец* (адначасова мена месца націску і чаргаванне зычнага ў фіналі асновы), *Мардовія*→*мардвін* (адначасова мена месца націску і ўсячэнне асновы) і інш.), (*тайга*→*таежнік* (адначасова мена месца націску і чаргаванне зычнага ў фіналі асновы). Намі выяўлены чатыры варыянты чаргавання галоснага з нулём гука: <∅ ~ о>, <о ~ ∅>, <∅ ~ а>, <∅ ~ е>; 3) **чаргаванні зычнага ў фіналі асновы** (*Аргенціна*→*аргенцінец*, *Беларусь*→*беларус*, *будка*→*будачнік* (адначасова чаргаванне галоснай з нулём гука ў сярэдзіне асновы), *Гвадэлупа*→*гвадэлупец*, *зямляк*→*зямлячка*, *катарга*→*катаржнік*, *Каўказ*→*каўказец*, *Куба*→*кубінец*, *Ірак*→*іракец*, *лях*→*ляшка*, *начлег*→*начлежнік*, *Панама*→*панамец*, *станіца*→*станічнік*, *Тува*→*тувінец*, *Туніс*→*тунісец*, *Сенегал*→*сенегалец*, *Тайланд*→*тайландзец*, *Тыбет*→*тыбец*, *француз*→*французжанка*, *эвенк*→*эвенкія* (адначасова мена месца націску) і інш.). Самы шматлікі тып кансанантных чаргаванняў – чацвёрты. Ён рэалізуе адзінаццаць альтэрнацый: <б ~ б'>, <п ~ п'>, <в ~ в'>, <м ~ м'>, <л ~ л'>, <н ~ н'>, <д ~ дз'>, <т ~ ц'>, <с ~ с'>, <з ~ з'>, <к ~ к'>. Першы тып прадстаўлены трыма альтэрнацыямі: <г ~ ж>, <к ~ ч>, <х ~ ш>, другі – двума: <ц ~ ч>, <з ~ ж> і пяты – адной: <с' ~ с>; 4) **усячэнне матывавальнай асновы** (*Албанія*→*албанец*, *арыйцы*→*арыец*, *афрыканец*→*афрыканка* (адначасова чаргаванне зычнай у сярэдзіне асновы), *балгарын*→*балгарка*, *вясковец*→*вяскоўка* (адначасова чаргаванне зычнай ў сярэдзіне асновы), *Данія*→*датчанін* (адначасова мена месца націску і чаргаванне зычнага ў сярэдзіне асновы, і нарашчэнне асновы), *дачнік*→*дачніца*, *дэханін*→*дэханка* (адначасова чаргаванне зычнай ў сярэдзіне асновы), *Егіпет*→*егіпцянін* (адначасова мена месца націску і нарашчэнне асновы), *Зімбабве*→*зімбабвіец* (адначасова мена месца націску і нарашчэнне асновы), *зімоўшчык*→*зімоўшчыца*, *іжорац*→*іжорка*, *індзейцы*→*індзеец*, *Камчатка*→*камчадал* (адначасова мена месца націску і чаргаванне зычнай ў сярэдзіне асновы), *Курдыстан*→*курд* (адначасова мена месца націску), *Лапландыя*→*лапландзец* (адначасова чаргаванне зычнага ў сярэдзіне асновы), *памешчык*→*памешчыца*, *Польшча*→*паляк* (адначасова мена месца націску і чаргаванне галоснай у сярэдзіне асновы), *сібірак*→*сібірачка*, *Тайці*→*тайціянін* (адначасова мена месца націску), *Узбекістан*→*узбек* (адначасова мена месца націску і чаргаванне зычнай у сярэдзіне асновы), *уругваец*→*уругвайка*, *Чукотка*→*чукча* (адначасова мена месца націску і нарашчэнне асновы), *Ямайка*→*ямаец* і інш.); 5) **нарашчэнне асновы** *Англія*→*англічанін* (адначасова мена месца націску і ўсячэнне асновы), *Крым*→*крымчанін* (адначасова мена месца націску), *мансі*→*мансіец*, *Марс*→*марсіянін* (адначасова мена месца націску і чаргаванне зычнага ў фіналі асновы), (*маўр*→*маўрытанка* (адначасова мена месца націску), *перс*→*персіянка* (адначасова мена месца націску і чаргаванне зычнага ў фіналі асновы), *Самалі*→*самаліец*, *турак*→*турчанка* (адначасова мена месца націску), *Фіджы*→*фіджыец* (адначасова мена месца націску), *Чылі*→*чыліец* (адначасова мена месца націску) і інш.).

У дэрыватаў кангалезец, мараканец, нікарагуанец, тагалезец, танганец назіраецца налажэнне першага гука суфікса на апошні гук утваральнай асновы: (Конга + **алецец**→канг[а-лецец]-(ø), Марока + **анец**→марак[а-нец]-(ø), Нікарагуа + **анец**→нікарагу[а-нец]-(ø), Тога + **алецец**→таг[а-лецец]-(ø), Тонга + **анец**→танг[а-нец]-(ø)).

Такім чынам, у адназоўнікавых субстантываў, што называюць асобу адносна тэрыторыі, месцазнаходжання, месцапражывання намі выяўлены наступныя марфаналагічныя змены ўтваральнай асновы: **лінейныя**: 1) усячэнне матывавальнай асновы; 2) нарашчэнне асновы і **нелінейныя**: 1) змена месца націску; 2) чаргаванне фанем у сярэдзіне ўтваральнай асновы; 3) чаргаванні зычнага ў фіналі асновы [2, 52].

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуска-рускі слоўнік: у 2 т. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; рэд. К.К. Атраховіч (Кандрат Крапіва). – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск: БелСЭ, 1988 – Т. 1. – 813 с.; 1989. – Т. 2. – 748 с.
2. Кароткая граматыка беларускай мовы: у 2 ч. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія / навук. рэд. А.А. Лукашанец. – Мінск : Беларус. навука, 2007. – 351 с.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. – Мінск: БелСЭ, 1977. – Т. 1. – 608 с.; 1978. – Т. 2. – 768 с.; 1979. – Т. 3. – 672 с.; 1980. – Т. 4. – 768 с.; 1983. – Т. 5. – Кн. 1. – 663 с.; 1984. – Т. 5. – Кн. 2. – 608 с.

ПРА НЕКАТОРЫЯ ТЭНДЭНЦЫІ РАЗВІЦЦА СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Г.А. Арцямёнак
Віцебск, ВДУ

Сённяшняе становішча беларускай мовы ў лінгвасоцыуме з’яўляецца даволі парадаксальным і характарызуецца драматычнай супярэчнасцю. Дзяржаўная мова краіны, тытульная мова беларускай нацыі мае высокаразвітую, унармаваную літаратурную форму, багаты слоўнік, вызначаецца дасканалай стылістычнай дыферэнцыяцыяй сродкаў выказвання, сфарміраванымі тэрміналогіямі розных галін ведаў. Разам з тым сфера яе ўжытку істотна абмежавана і паступова звужаецца ў выніку пашырэння блізкароднаснай, больш прэстыжнай рускай мовы. Дастаткова параўнаць дадзеныя двух перапісаў насельніцтва, праведзеных у суверэннай Рэспубліцы Беларусь (табл. 1).

Табліца 1

Адказы жыхароў Беларусі на пытанні пра мову (у %)

Статус мовы	Назвалі беларускую роднай мовай		Назвалі беларускую мовай штодзённых дамашніх зносін	
	1999	2009	1999	2009
Усё насельніцтва	73,7	53,2	36,7	23,4
Вясковае насельніцтва	89,2	79,7	74,7	58,7
Гарадское	66,9	44,0	19,8	11,3